

О. В. РЯЗАНЦЕВА

здобувач

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТА ЯК ЗАСІБ ЕФЕКТИВНОЇ ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто комунікативну взаємодію суб'єктів навчального процесу як засіб передачі інформації в системі дистанційної освіти. Визначено структуру спілкування, а саме його комунікативний, інтерактивний та перцептивний аспекти. Розглянуто немовні засоби комунікації та її класифікацію за кількістю співрозмовників і типом відносин між учасниками. Визначено структуру процесу педагогічного спілкування та його інструменти. Аргументовано зв'язок готовності викладачів до педагогічної комунікації з умовами ефективності дистанційного навчального процесу. Встановлено, що сьогодні ефективність виконання викладачем дистанційної системи навчання таких функцій, як формування навчальної мотивації студентів, визначення цілей і завдань навчання, передача знань, досвіду, організація взаємодії між студентами, залежить від якості володіння ним комунікативними вміннями та подолання комунікативних бар'єрів, що, в свою чергу, зумовлює необхідність уведення до навчальних програм підготовки викладачів системи дистанційного навчання спеціальних курсів, які будуть спрямовані на розвиток їх дистанційних комунікативних здібностей і, як наслідок, можливість подолання такої проблеми дистанційної форми навчання, як поява комунікативних бар'єрів та відсутність психологічного комфорту учасників дистанційного навчання. Наголошено, що встановлення комунікативних зв'язків, сприяння адаптації студентів, спонукання, співпраця, діагностика навчальних досягнень, використання різних дидактичних методів для розвитку індивідуальних якостей студентів дають змогу ефективніше й успішніше здійснювати взаємодію з ними, що забезпечує досягнення мети навчання. Зауважено, що результати аналізу в подальшому можуть бути використані для розробки спеціального курсу "Основи професійно-педагогічної комунікації в системі дистанційної освіти".

Ключові слова: викладач, дистанційне навчання, взаємодія, комунікація, спілкування.

Сьогодні багато викладачів позитивно оцінюють потенціал дистанційних технологій навчання для організації комунікації зі студентами. Інноваційна діяльність у дистанційному навчанні потребує від викладачів спеціальної підготовки. Майже всі викладачі використовують комп'ютер у своїй роботі, однак часто вони ще відчують труднощі через нестачу необхідних навичок і вказують на недостатні комп'ютерні навички як на чинник, що заважає переходу на дистанційну форму навчання. Крім того, укладання навчальних матеріалів для дистанційних курсів потребує розширення знань з психології опосередкованого спілкування, ознайомлення з дидактичними можливостями телекомунікаційних технологій та різноманітного програмного забезпечення [4, с. 86–87].

Дистанційне навчання – це технологія навчання, яка характеризується прагненням до співробітництва, самоствердженням і високим рівнем

комунікації. Коли йдеться про дистанційне навчання, треба мати на увазі наявність у системі викладача, навчального матеріалу в різних формах і студента. Але головне – це взаємодія викладача та студента. Ефективність дистанційного навчання залежить від викладачів з універсальною підготовкою, які володіють сучасними педагогічними та інформаційними технологіями, психологічно готові до роботи зі студентами в новому навчально-пізнавальному середовищі [3, с. 27].

Спілкування є найважливішим професійним інструментом педагогічної діяльності. Все починається з викладача, з його вміння організувати зі студентами педагогічно доцільні відносини як основу творчого спілкування. На цьому етапі, на жаль, і розкривається проблема появи комунікативного бар'єру та невміння викладачів здійснювати комунікацію на відстані. Дослідження показують, що тривожність і розлад студенти можуть відчувати до кінця курсу, але не наважуватимуться написати про це тьютору.

Дослідження показують, що відсоток студентів, які спроможні вчитися самостійно, без спілкування з іншими, досить малий. Виконання групових завдань, робота в групі за методикою соціально-психологічного тренінгу, участь у ситуаційних і ділових іграх значною мірою посилюють мотивацію навчання. Але в такій роботі необхідний індивідуально-диференційований підхід для врахування ступеня розуміння, справді самостійної роботи та завчасного усунення психологічних бар'єрів. Це вимагає постійного індивідуального опитування й тестування, а також організації бесід для аналізу успіхів кожного студента та оцінки якості розуміння навчальної інформації й відтворення її [3, с. 25].

Важливість комунікативної взаємодії (спілкування) в дистанційній освіті підтверджують багато науковців: О. Барков, І. Борозенець, В. Бурдаєв, О. Вільхівська, І. Возна, Н. Волкова, О. Гороховатський, Ю. Гурова, Д. Давидов, Т. Донченко, І. Ковріжних, Б. Кузіков, О. Купенко, В. Кухаренко, Т. Лаврик, В. Любчак, Н. Муліна, В. Степанов, О. Оробінська, О. Передрій, О. Поморцева, О. Пушкар, М. Руденко, О. Сукачова, П. Федорук, С. Шило, Г. Яценко, але й сьогодні недостатньо розвиненим залишається вміння викладачів здійснювати комунікацію на відстані, результатом чого є поява комунікативних бар'єрів та ускладнення передачі знань у процесі навчання та як наслідок – зниження якості освіти.

Мета статті полягає у визначенні основних видів взаємодії суб'єктів навчального процесу під час передачі навчальної інформації в системі дистанційного навчання.

В сучасних умовах постає проблема вироблення вміння вести спілкування, організувати комунікаційний процес. Традиційна система навчання, що довгий час була спрямована на пасивне осягнення інформації, не може повною мірою задовольнити цю вимогу. Досить часто випускники освітніх закладів не можуть вести вільну розмову, проводити презентації, брати участь у форумах чи конференціях. Пасивність учнів спричиняє бідність комунікації. Спілкування стає переважно односкладним і має на меті

короткі відповіді на запитання вчителя. Зворотний зв'язок, який є таким необхідним для виявлення труднощів навчального процесу, проведення опитування потреб студентів є дуже слабкими або зовсім відсутні. Докорінним чином ситуація змінюється в дистанційній формі освіти, що з самого початку побудована на новій парадигмі відносин між викладачем і студентом, широко використовує комунікативні технології в процесі навчання. Дискусії, форуми, конференції допомагають студенту розвинути необхідні комунікативні навички та відшліфувати ті, які він уже має. Таким чином, запровадження дистанційного навчання в сукупності з особистісно орієнтованим підходом до викладання допомагає студенту осмислено вступати в комунікативний процес, збагнути його важливість для формування ефективного навчального середовища [7, с. 44].

Важливий компонент дистанційного навчання – зв'язок між суб'єктами освітнього процесу. Тому більшість дослідників зауважують на особливому значенні організації міжособистісного спілкування в дистанційному навчанні. Також наголошують на ролі зворотного зв'язку в цьому процесі, тому що саме в спілкуванні передається соціокультурний досвід від викладача до студентів.

Таким чином, при організації дистанційного навчання необхідно дотримуватися основних принципів ефективної взаємодії:

- ретельна організація дидактичного діалогу; імітування діалогу в навчальних матеріалах;
- організація персональної підтримки студентів у період між заняттями: консультації, надання інформації, в якій вони можуть бути зацікавлені (про надходження нової інформації на сайті, створення навчальних спільнот тощо);
- розподіл інтерактивної діяльності в оптимальному співвідношенні із самостійною роботою студента [2, с. 167–168].

Роль викладача дуже важлива, адже він повинен допомогти студентові повірити в свої сили та можливості, зрозуміти цілі та завдання навчання. У такому разі воно стає більш умотивованим, оскільки викладач відчутно посилює мотивацію під час зворотного зв'язку та застосовує засоби формування й закріплення навичок студентів [3, с. 24].

Найголовніші якості педагога не обмежуються знаннями свого предмета. Він – умілий комунікатор. Комунікативна поведінка педагога, заснована на його коректності, вимогливості до себе й учнів, стимулює пізнавальний інтерес, мотивацію процесу навчання. Продуктивна комунікативна поведінка сприяє створенню в процесі навчання ділової атмосфери, налаштовує на взаємодію, ритмічність у роботі [5, с. 51].

Поняття комунікації стало знаковим для розвитку сучасного інформаційного суспільства, в якому комунікація постає основним елементом його становлення та розвитку. Традиційно поняття “комунікація” визначають у двох планах: по-перше, в якості лінії з'єднання двох систем; по-друге – в якості взаємодії двох особистостей, результатом якої є передача

чи отримання повідомлення [7, с. 35]. Професійне володіння комунікативною поведінкою, вміння долати комунікативні бар'єри й ускладнення є запорукою продуктивного спілкування педагога [1, с. 26].

Спілкування – це процес взаємодії та взаємин суб'єктів (особистостей, соціальних груп), під час якого відбувається взаємообмін діяльністю, інформацією, емоціями, оцінками, знаннями, навичками, вміннями, а також вольовий контакт [5, с. 7]. Григорій Сковорода вважав, що суспільство, де кожен, спілкуючись з іншими, реалізує свої природні обдарування, можна побудувати тільки за допомогою освіти й самопізнання [5, с. 10].

З огляду на складність процесу спілкування має сенс визначити його структуру. Найпоширенішою є модель, згідно з якою структура будь-якого акту спілкування включає три взаємозалежні аспекти: комунікативний, інтерактивний та перцептивний.

Комунікативний аспект спілкування, чи комунікація у вузькому розумінні слова, складається з обміну інформацією між індивідами, які спілкуються.

Інтерактивний аспект полягає в організації взаємодії між індивідами, які спілкуються, тобто в обміні не тільки знаннями та вміннями, а й діями. Це – взаємодія людей, що передбачає певну форму організації спільної діяльності (згода, пристосування, конкуренція чи конфлікт).

Перцептивний аспект спілкування означає процес сприйняття один одного партнерами та встановлення на цій основі взаєморозуміння. Перцептивні навички виявляються в уміннях визначати контекст спілкування, розуміти настрій партнера за його вербальною й невербальною поведінкою [5, с. 15].

Комунікація може обслуговуватися й немовними засобами:

- оптико-кінетичні – жести, міміка, пантоміміка;
- паралінгвістичні – якість голосу, його діапазони, тональність;
- екстралінгвістичні – паузи, плач, сміх;
- просторово-часові засоби – взаємне розміщення партнерів, часова затримка початку повідомлення [5, с. 20].

Спеціалісти стверджують, що тільки 7% інформації має зміст сказаного, 55% передається на невербальному рівні (мімікою, жестами), 38% – якісними характеристиками голосу (висота тону, тембр). У процесі спілкування невербальні засоби реалізуються поза контролем свідомості, імпульсивно. Тому сказане не завжди тотожне тому, що демонструє поведінка. Так, учитель може говорити про доброзичливе ставлення до учня, але поводитися при цьому нервово, відчужено. На цій підставі ймовірні сумніви учнів у його щирості [1, с. 58].

Комунікацію класифікують за кількістю співрозмовників і типом відносин між учасниками:

- внутрішня комунікація;
- міжособистісна комунікація;
- комунікація в малих групах;

– публічна комунікація (20–30 учасників). Наприклад, виступ перед аудиторією, де є функціональний розподіл: активний промовець і пасивна аудиторія;

– організаційна комунікація (100 і більше учасників). Коли люди працюють в одній організації, вони пов'язані багатьма комунікаційними ситуаціями, які загалом і формують соціально-психологічний клімат колективу;

– масова комунікація (1000 і більше учасників), яка включає газети, журнали, телебачення, радіо [5, с. 20–21].

Навчальні матеріали дуже рідко спроможні адаптуватися до вимог студентів, тому що ці вимоги найчастіше стають відомі саме під час навчання. Отже, адаптивну роль, як правило, виконує тьютор. Він може допомогти студенту стати автономним, самостійно навчатися мистецтву вчитися. Все це відбувається через спілкування. Діалог дає змогу студенту переказувати його потреби, розуміння, ділитися сумнівами, долати невпевненість [3, с. 64].

Результативність будь-якого процесу діяльності залежить не від використаної технології, а від того, що та як передбачив фахівець, який її застосував. Успішне й продуктивне керування навчальним процесом – ключова властивість успішного навчання [3, с. 65].

Модератор дискусії (тьютор) виконує чотири головні ролі:

– педагогічна роль (використовуючи запитання, фокусувати дискусію на головних концепціях, принципах і вміннях);

– організаційна роль (встановити предмет обговорення, керувати взаємодією та напрямом дискусії – важливий елемент її успішності);

– соціальна роль (створення дружнього соціального простору для навчання та комфортного психологічного клімату для спілкування підкреслює майстерність модератора);

– технічна роль (тьютор повинен створити учасникам комфортні умови роботи із системою та програмним забезпеченням) [3, с. 67–68].

Структура процесу педагогічного спілкування:

– моделювання педагогом майбутнього спілкування (прогностичний етап);

– організація безпосереднього спілкування в момент початкової взаємодії (комунікативна атака);

– управління спілкуванням під час педагогічного процесу;

– аналіз спілкування, що відбулося, й моделювання подальшого спілкування [5, с. 25].

У системі дистанційної освіти педагогічна комунікація є провідним чинником організації цього процесу спілкування між суб'єктами навчання. Виділяють такі інструменти такого спілкування:

– форум (дискусія) – інструмент обміну повідомленнями, коли такий обмін відбувається в певному часовому проміжку (декілька годин, тижнів чи місяців). Фактично форум є основним засобом спілкування студентів і викладачів. На відміну від звичайних інтернет-форумів, у вбудова-

ному в систему дистанційної освіти форумі важливою є категоризація повідомлень за типом (запитання, відповідь, ідея тощо). При посилянні студентом запитань викладач має бути проінформований про появу такого повідомлення від студента (наприклад, внутрішньою поштою);

– обмін файлами – інструменти обміну файлами дають можливість студентам завантажувати файли зі своїх локальних комп'ютерів на сервер системи й відкривати доступ до цих файлів іншим студентам і викладачам. Обмін файлами дає змогу зробити зручнішим і швидшим процес обміну великими пакетами інформації між учасниками навчального процесу. Більшу частину завдань студенти виконують на своїх локальних комп'ютерах. Тому підтримка системою обміну файлами робить зручною та швидкою відправку результатів викладачу;

– внутрішня пошта – електронна пошта, читати та відсилати яку можна тільки в межах системи. У більшості систем листи можна відсилати студентам, викладачам і групам студентів. У деяких використовують адресу книги з можливостями пошуку;

– записні книжки й журнали – їх можуть використовувати студенти для записів і заміток про навчальний процес і матеріали курсів, а також для полегшення роботи із завданнями, які виконують за декілька кроків. Журнали бувають загальними на весь курс, приватними (для кожного студента) та груповими. Студент може відкривати доступ до свого приватного журналу для інших студентів чи викладачів. Викладач може використовувати записи студента для оцінки рівня знань, а також для модифікації матеріалів курсу на основі заміток студентів;

– чат (бесіда) – розмова між людьми через Інтернет у реальному часі. Фактично це обмін короткими текстовими повідомленнями. Учасники чату можуть бачити тільки повідомлення, які прийшли за останні декілька хвилин, чи фіксовану кількість останніх повідомлень. Можна архівувати бесіду для оффлайн-читання;

– відеосервіси – вони дають можливість проводити сеанси відеозв'язку між студентами та викладачами. Як відеопотік можна проводити покази слайдів, транслювати відеозаписи. Використання відеопотоків дає змогу продемонструвати студентам процеси, які важко просто описати чи зобразити, використовуючи графіку;

– класна дошка – це електронна версія звичайної класної дошки. На дошках можуть писати як викладачі, так і студенти в спеціальних віртуальних класах. Викладач може провести на ній детальне роз'яснення незрозумілого матеріалу, студенти можуть використовувати дошку для демонстрації результатів своєї роботи. Серед поширених можливостей класної дошки є групова подорож Інтернетом. Це процес, під час якого викладач відвідує сайти в Інтернеті за допомогою спеціального переглядача, й студенти бачать відкриті ресурси на своїх комп'ютерах. Таку функцію можна досить ефективно використовувати в навчальному процесі, якщо викладач застосовує звукове коментування [6, с. 20–27].

У процесі педагогічного спілкування непомітно для викладача можуть виникати різноманітні труднощі, які ускладнюють сприйняття інформації студентами, унеможливають адекватні їх когнітивні, поведінкові реакції. Такі труднощі кваліфікують як комунікативні бар'єри (бар'єри в комунікації) [1, с. 56].

Комунікативні бар'єри або фільтри поділяються на зовнішні та внутрішні. До внутрішніх комунікаційних бар'єрів, які залежать від стану особистості в процесі спілкування, належать почуття невпевненості, ізоляції, страху перед використанням комунікаційних технологій, невміння організувати свій час і працювати самостійно, низький рівень комунікативної компетенції. Зовнішні бар'єри виражаються в проблемах із організацією проходження курсу, забезпеченні оптимального рівня зворотного зв'язку [7, с. 54].

Висновки. Отже, сьогодні ефективність реалізації викладачем дистанційної системи навчання таких функцій, як формування навчальної мотивації студентів, визначення цілей і завдань навчання, передача знань, досвіду, організація взаємодії між студентами, залежить від якості володіння ним комунікативними вміннями. Викладач повинен бути готовим до подолання всіх труднощів, які виникають під час налагодження комунікативних зв'язків: острах студентів першими ставити запитання викладачу; відчуття невпевненості на перших етапах отримання знань, відчуття ізольованості. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність уведення до навчальних програм підготовки викладачів системи дистанційного навчання спеціальних курсів, які будуть спрямовані на розвиток їх дистанційних комунікативних здібностей. Встановлення комунікативних зв'язків, сприяння адаптації студентів, спонукання, співпраця, діагностика навчальних досягнень, використання різних дидактичних методів для розвитку індивідуальних якостей студентів дають можливість ефективніше й успішніше здійснювати взаємодію зі студентами, що забезпечує досягнення мети навчання.

Список використаної літератури

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н. П. Волкова. – Київ : Академія, 2006. – 256 с.
2. Іваненко Л. О. Психолого-педагогічні особливості дистанційного навчання / Л. О. Іваненко, І. О. Зуєв // Дистанційне навчання – старт із сьогодення в майбутнє : збірник науково-методичних праць II всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 19 травня 2016 р. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2016. – С. 167–168.
3. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання. Енциклопедичне видання : навч.-метод. посіб. – Київ : ТОВ Редакція “Комп’ютер”, 2007. – 128 с.
4. Любчак В. О. Дистанційне навчання: досвід впровадження в українському університеті : монографія / В. О. Любчак, О. В. Купенко, Т. В. Лаврик, Н. І. Муліна та ін. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 160 с.
5. Руденко М. В. Комунікативні процеси у педагогічній діяльності. Креативні технології навчання : навч. посіб. / М. В. Руденко, І. М. Мороз. – Київ : КНУБА, 2016. – 204 с.

6. Федорук П. І. Адаптивна система дистанційного навчання та контролю знань на базі інтелектуальних Інтернет-технологій : монографія / П. І. Федорук. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2008. – 326 с.

7. Яценко Г. Ю. Феномен комунікативності в системі ціннісних пріоритетів дистанційного навчання: фактори інтенсифікації : монографія / Г. Ю. Яценко. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 122 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.2016.

Рязанцева А. В. Взаимодействие преподавателя и студента как средство эффективной передачи информации в условиях дистанционного образования

В статье рассмотрено коммуникативное взаимодействие субъектов образовательного процесса как средство передачи информации в системе дистанционного образования. Определена структура общения, а именно его коммуникативный, интерактивный и перцептивный аспекты. Рассмотрены неречевые средства коммуникации и ее классификация по количеству собеседников и типу отношений между участниками. Определена структура процесса педагогического общения и его инструменты. Аргументирована связь готовности преподавателей к педагогической коммуникации с условиями эффективности дистанционного учебного процесса. Установлено, что сегодня эффективность выполнения преподавателем дистанционной системы обучения таких функций, как формирование учебной мотивации студентов, определение целей и задач обучения, передача знаний, опыта, организация взаимодействия между студентами, зависит от качества владения им коммуникативными умениями и преодоления коммуникативных барьеров, что, в свою очередь, обуславливает необходимость введения в учебные программы подготовки преподавателей системы дистанционного обучения специальных курсов, которые будут направлены на развитие их дистанционных коммуникативных способностей и, как следствие, возможность преодоления такой проблемы дистанционной формы обучения, как появление коммуникативных барьеров и отсутствие психологического комфорта участников дистанционного обучения. Подчеркнуто, что установление коммуникативных связей, содействие адаптации студентов, побуждение, сотрудничество, диагностика учебных достижений, использование различных дидактических методов для развития индивидуальных качеств студентов позволяет эффективнее и успешнее осуществлять взаимодействие с ними, что обеспечивает достижение целей обучения. Отмечено, что результаты анализа в дальнейшем могут быть использованы для разработки специального курса “Основы профессионально-педагогической коммуникации в системе дистанционного образования”.

Ключевые слова: преподаватель, дистанционное обучение, взаимодействие, коммуникация, общение.

Ryazantseva A. The Interaction of the Teacher and Student as a Means of Efficient Information Transfer in the Conditions of Distance Education

The article considers communicative interaction of subjects of educational process as a means of information transfer in the system of distance education. Defined the structure of communication, namely, the communicative, interactive and perceptual aspects. Considered nonverbal communication and its classification by the number of interlocutors and the type of relationship between the parties. The structure of the process of pedagogical communication and its tools. Reasoned communication of readiness of teachers for pedagogical communication conditions for the effectiveness of distant learning process. Installed that today, the efficiency performance of a teacher distance learning system with functions such as: formation of learning motivation of students, objectives of training, transfer of knowledge, experience, organization of interaction between students depends on the quality of the possession of com-

communicative skills and overcoming communication barriers. This, in turn, necessitates the introduction in the curricula of the teacher training system, distance learning special courses, which will focus on the development of their communicative abilities remote and as a consequence the possibility of overcoming this problem of distance learning as the emergence of communication barriers and lack of psychological comfort of participants of distance learning. Since the establishment of communication links, the promotion of students ' adaptation, motivation, cooperation, diagnostics of educational achievements, the use of different didactic methods for the development of personal qualities of students allows for a more efficient and more successful to cooperate with them to achieve the learning objectives. The results of the analysis can be further used for the development of a special course "Basics of professional pedagogical communication in the system of distance education".

Key words: *teacher, distance learning, interaction, communication, communication.*